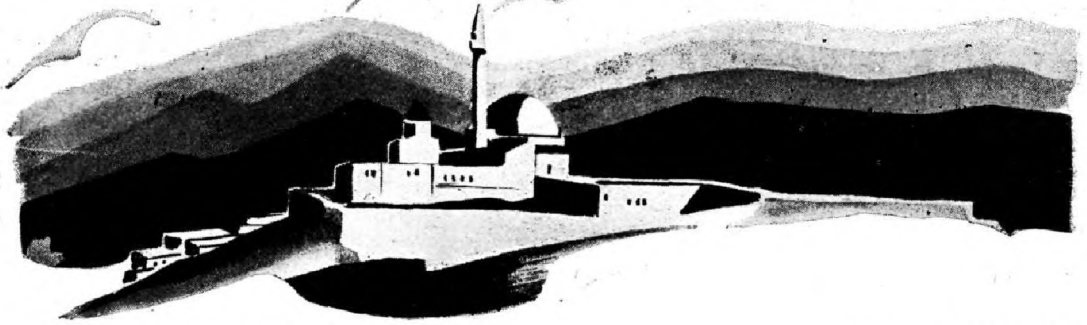

Мам, за Тегерані

Нарис О. МАР'ЯМОВА

Мал. В. БРИСКИНА

От вечір, і Шура знову бере свою гармонь, розтягає всю її складну віденську ахроматичну істоту, починаючи свою незмінну, шовечірню програму. Жодна подія і жодна відміна настрою не змусять Шуру відмовитися від того, щоб о восьмій, приблизно, годині вечора взятися за чорні реміньці гармоні і, не змінюючи навіть порядку тої півдужини нескладного свого репертуару, грати саме стільки часу, скільки цей репертуар потребує.

На Манучері — вечірній плюскіт води. В обидва „джубеаб“ — арики обабіч вулиці — пущено воду з гір, і вона плигає гомінкими струмками по камінні. Шура — син нашого господаря, що тільки-но повернувся додому з шахського гаража, де він працює за механика. Господар сидить на „пелеку“ — ганкові свого будинку — сидить і вирікає чергові філософічні істини, виконуючи й собі незмінну програму свого вечора. Теми, що їх він обирає, — запутані й складні, казуїстичні і яхидні; господар наш — безнадійний фаталіст і чомусь — то зневірився в людських здатностях і можливостях:

— Життя наше — ні до чого, — каже він і ще раз повторює з більшим притиском: — Ні до чо-го. Валю! Скільки за сьогодні?

Дочка повинна принести йому точний запис прибутків і витрат та докладно про всі можливі непередбачені неприємності в хатньому господарстві. Неймат-Улла поливає кам'яний квадрат двору з „хоусу“ — басейну, що посередині. Вода, падаючи на розпечений камінь, шипить, і стомлена денною спекою сука „Леді“ пожадливо ловить на льоту водяні краплі вищиреною своєю пастрою.

Будинок на Манучері, 11 зовні нічим не відрізняється від цілого кварталу подібних перських осель: двері з молоточком замість дзвінка в довгій білій стіні, квадратний двір з басейном в середині, сумнівний затінок неширокого „пелеку“ і будинок, поділений на „бірун“ — передні кімнати для гостей і особистих справ власника, і „андерун“, де живуть жінки й почи-

нається кордон інтимного перського побуту. Наш господар, Нечипір Михайленко живе тут десять років, у нього в будинку єдина на весь Тегеран гармонь, а між камінням двору ростуть пухнасті й жовті сонячники, сонячники для ока, як квіти, бо ніхто, звичайно, не сподівається мати від них тої приємної маленької, чорної й засмаженої користі, що її можна лузати цілими вечорами, сидячи на дубках. У Тегерані дубків немає, сонячники ростуть, як прикраса, як екзотичний пейзаж, а насіння привозять у дарунок з кордону, з Паглеви.

Неймат-Улла вислизує на вулицю; я підвожуся й вихожу за ним, моїм найкращим тегеранським супутником і порадиником. Неймат-Улла — ім'я, що в перекладі означає „Посланець Аллаха“. Проте аллахового посланця спіткала сумна доля мести двір на Манучері 11 слідкувати за „ледьчиним“ добробутом, що-дня задихаючи в ті години, коли подому має вертати господар. Неймат-Улла водить мене тегеранськими вулицями з захопленням своїх чотирнадцяти років. Неймат-Улла говорить, жестикулює і вчить мене перської мови за власною своєю методою.

Він уміє вигадувати жахливі історії з кров'ю і вбивствами, він вигадує їх багато й безсоромно і в той самий час сам злякано водить величезними очима, лякаючись власної вигадки. Неймат-Улла також уміє розповісти про кожну тегеранську браму і про кожну розбиту цеглину на міській стіні. Навкруги Тегерану — стіна з дванадцятьма брамами, що сяють сліпучою синьожовтою дрібною мозаїкою струнких колонок і веж. З кожного боку міста по чотири брами і всі вони виходять на крайці тої висушеної й попаленої глиняної тарілки, що в ній угрузла іранська столиця. За тарілкою стоять такі ж жовті, прикриті снігом гори, і на них — просто на очах — тане сніг. Лише Демавенд стоїть непорушною, вкритою снігом пірамідою.

Неймат-Улла йде поруч мене, скеровує наші кроки в бік найулюбленішої нашої й найза-

тишнішої брами Гомрук, що розташована біля тегеранського базару. Там тиша. Від брами починається плин широкою дороги, і обабіч її сплять каравани верблюдів, що привезли крам на базар. Погоничі караванів сидять по придорожніх чай-хане і мовчки дрібно ковтають чай з неймовірно маленьких шкляночок. Вони ковтають чай, зберігаючи при цьому непохитну повагу, і неодмінно тримають в зубах квітку троянди. Грамофон, обов'язковий уже в чай-хане, як і сам чай, — грає „східню“ платівку берлінського виробу, або заводить раптового чарльстона, розбиваючи відразу екзотичні мури. Говорячи, перси затгають останні склади слів. Розмова триває водночас у кількох кутках кімнати над кількома десятками шклянок чаю. Перси входять і виходять до караван-сараю, розташованого тут же на дворі чай-хане. На дворі відчувається величезні верблюжачі очі й тюки краму, незрівняного краму зі всіх місць Передньої Азії. Тепер з грамофону лунають тар і бубон, а їм суперечить пронизливий, верескливий голос; слухачі, що сидять довкола, стукотять кісточками по долівці, допомагаючи грамофонові. Ми з Неймат-Уллою п'ємо чай; він бере в мене здобуті сьогодні копії старих перських малюнків, дивиться на один і раптом починає розповідати стару й сентиментальну історію про Рустем і Зураб; джубеаб же, що тече поруч чай-хане, химерно плюскоче вечірнім плином, проводячи в місто воду з гір. Двічі на день від басейнів великих ручаїв одвалюють каміння, ручай з усією силою стремить до міста й розтікається по всіх житєвих його артеріях, по всіх квартальних його ариках. Арики ці нічим не прикриті, вода застоюється за день, і в цьому болоті перси мийються, мийуть посуду, вони перуть тут білизну й купають дітей, вони мочаться сюди, бо Магомед залишив заповіт про те, що —

вода за десять кроків очищається.

Вода ж тече брудна й застигла, а коли шах хотів вступити в Тегеран водогін. — до меджелісу вступив оногolosний протест; адже мовляв:

— Вола, що йтиме через рури, — не може бути чиста.

Через брудну воду перси хворіють на „салеk“. „Салеk“ — виразка, що сходить на обличчі (рідше на руці) й тримається саме рік, щоби потім лишити по собі слід на ціле життя. „Салеk“ — хвороба цілих родин, на „салеk“ хворіли майже всі перси, від питва, від умивання, через брудну воду, через застигле, загниле у міській спец болото, і все ж:

— Вола з рур буде брудна. Залиште джубеаб.

І зараз, не вважаючи на салеk і на бруд, не вважаючи ні на що — мене скоряє вечірня краса замиського джубеаб, коли десь на горах одвалено великий камінь од басейнів, і галасливим струмком вода рветься до міста, надбуючи на своєму шляху кам'яні „пороги“ і рвучко оминаючи їх.

Можна взяти за базу „острів“ на Манучері, 11; можна сприймати Персію з погляду літніх зірниць на Херсонщині, що саме тепер повинні

палахкотіти буйними вечорами. Тут інші вечори й інша задуха. Тегеранські вечори однаково просякнуті музикою тара, спекою тротуарного каменя, що цілком чутно вивітряється з-під ніг, і зірками, що заповнили небо примхливим кресленням сузір до самого обрію, аж поки око сягає, а цього в нас зовсім не побачити.

ПАГЛЕВІ

Аероплан робить сім кругів. Безнадійно-порожній аеродром повстає внизу гаряче-зеленим квадратом, вихопленим на вузькій, витягнутій в море стежці. „Юнкерс“ іде вниз, плигає на траві, біжить далі й спиняється, нещадно мнучи буйні травневі паростки. Ми пролетіли шість аеродромів, — Паглеві — сьомий; і на всіх сімох однаково панує травень, на всіх сімох згинаються вже високі стебла; аероплан вгрузає в зелений полон, стаючи на свої передзначені півгодини, щоб пити бензину й летіти далі. Вчора в Баку якийсь американський концесіонер увірвався в контору Укрповітрошляху, галасував, нервував, кидав на стіл долари, благаючи пустити для нього позачерговий аероплан. Начальник відмовляв без жалю. Тепер американець сидить в юнкерівській кабіні, притихлий від нервової реакції й морської хвороби. Укрповітрошляхівські наші квітки змінено на юнкерівські. Ріжниця та, що ціна перельоту від Харкова до Баку — 68 карб., а вартість трьохгодинного шляху від Баку до Тегерану — 130 карб. До того ж Укрповітрошляхівські квітки водночас страхове посвідчення на 5.000 карб. на випадок аварії, а тут ми розписалися, що в разі катастрофи жодних претензій компанії „Юнкерс“ не пред'явимо.

Кордон не позначився на усталеному стандарті повітряних вокзалів. Проте „мс'є Поль“, що перевіряє перські візи на наших закордонних паспортах, і ага Магрулі — начальник аеродрому, що вийшов таки, нарешті, на цей зелений простір, — вони обидва підкреслено ввічливі з чужоземцями, і це якось раптово і якось хатньо ставить двохмісячну рису на нашому побуті і на наших звичках. Од Паглеві починається закордон, що його має ствердити „ага аджан“ — пан поліцай, що наближається до аероплану.

З аероплану Паглеві видається кількома кварталами білих будинків, схрещенням Каспійського моря через Мурдає з „Білою рікою“ — з Сефіт-Руд. У водних коридорах, обмежених білими балюстрадами, товпляться човник з наметами посередні. Човники стоять промінцями з обох берегів навкруги своїх приплавів: в самому

3) Лісовик

Ензелі і на Каз'янській косі. Тепер на Каз'яні розташовано наші концесії, будівлі Персриби, а в 1920 році тут біліли англійські табори, і сюди влучали набої з гармат ескадри Раскольнікова. У 1920 році тут повстав і керував гілянський мрійник і „дженгелі“ Кучік-Хан.

У Гілянському лісі відбувалися збори, впорядковувалося міністерські справи, і дженгелійський кабінет засідав під зеленими дахами й під загрозою шибениць шахського війська. Палкий Егсан-Улла-хан не погоджувався з мрійним націоналістом Кучік-Ханом. Він тяг до переймання комуністичної тактики, до з'єднання з азербайджанцями, а Кучік не міг цього оцінити й пірвав з Егсан-Уллою. Егсан-Улла втік до Азербайджану, а другий помічник Кучіка — Халу Курбан передався шахові.

Взимку, засніженими дорогами північної Персії, через Гілян і Ардебіль, пішки хотів піти Кучік до Урмії на з'єднання з загонами повсталого курда Симто. Саме тоді Халу-Курбан, як шахський офіцер, як зрадник і як проводир, верхи переслідував Кучіка. Він настиг його. Халу-Курбан знайшов свого колишнього вождя десь на півдорозі, у печері, замерзлого. Халу-Курбан одрубав мертвому своєму проводареві голову й привіз її до Тегерану.

Я бачив цю голову.

Вона стоїть у тегеранському музеї. Спирт жовкне, і страшний колір щок і мертві очі втопають у величезній дженгелійській бороді.

У Паглеві еднаються білий колір балюстрад, море й човники, єдина перська канонірка захована десь у чагарнику, і чорна борода зрадженого і плутаного мрійного проводиря Гіляну.

20-те АРДИБЕГЕШТА

Велике опудало над юрбою маніфестантів було цілком несподіване й надто дивне. В урочисті дні на вулицях перських міст завжди міняться газові вогники під кольоровими ковпачками. Тротуарами ходити тяжко, бо всі вони геть чисто заставлені столами, й на столах горять усі лампи, що є в приміщенні, а на стінах вивішено найкращі килими, і все це утворює тегеранську ілюмінацію. На центральному майдані виставлено великого зеленого стовпа для ремонту дротів, і те, що його пофарбовано в зелену фарбу, робить з нього прикрасу для урочистого дня.

20 ардибегешта, — день великого свята.

З 20 ардибегешта 1307 року, цеб-то з 10 травня 1928 року — перси можуть відчувати, що в Персії вони вдома, а європейці — їхні гості. Раніше було навпаки. Кожен європейець мав право вдарити перса, і перс не міг судити його своїм судом. Правосуддя було віддано в руки консула батьківщини злочинця.

З 20 ардибегешта ганебний звичай скасовано.

20 ардибегешта газета „Іран“ вийшла на дві фарби: зелену й червону і, друкована на білому папері, визначила перський національний прапор. Газета ж „Сегаре - е - Іран“, пишучи замітку „Ілюмінація“, відзначила:

„Русько - перський банк, Персазнафта й „Шарк“ також брали участь у святі“.

В цьому було чимало якидства і певний на-тяк.

Бо, відзначавши участь радянських устанів у великому святі, газета нагадала, що будинки „Отоманського банку“ (Франція) і навіть Перського Національного Шах-ін - Шахського банку, що належить Англії, стояли темні й неприкрашені, бо цим державам було якось - то ніяково святкувати день приборкання своїх колоніальних привілей.

Отже, опудало, що коливалося над вечірньою маніфестацією, зробилося зрозумілішим і природнішим: над юрбою коливався англієць з традиційними рудими бакенбардами, у білому костюмі і білому ж корковому шоломі. Лалезар¹⁾ галасував і співав. Опудало в корковому шоломі спинялося біля випадкових крамниць, випадковий прилавок раптово перетворювався на трибуну. До неодмінного грамофону прилучався й тар з кубоном, і з прилавку цілі групи переодягнених людей співали гумористичних куплетів. Юрба коливалася в берегах вузького Лалезару, під шматками матерії національних кольорів, що висіли по дротах. Тегеранська конка перестала ходити. Виникали натяжки на карнавал, у високих ковпаках і приклеєних бородах та носах. Годину тому проїздив шах з наслідником, а тепер їздять лімузини й відкриті авта з вазірами²⁾ й сардарами³⁾, безгучно розрізаючи суцільну юрбу і грамофонний гамір. На балконі готелю „Асторія“ стоять постаті з невиразними обличчями. Скорше над усе — все це їм не до вподоби:

20-е ардибегешта — край старим кабальним угодам.

20-е ардибегешта — завтра вони підлягатимуть перському судові.

20-е ардибегешта — ми вливаємося в юрбу, що заповнила весь Лалезар, ледве не сягаючи тихих кварталів Кавам - Салтане та Ала - ед - Довле, де розташувалися парки чужоземних місій, і зелено - біло - червоні перські прапори змінено на штандарти всіх націй, що з завтрашнього дня повинні подбати за зміну всіх своїх старих угод.

Біля брами англійської місії стоять високі бронзово - засмаглі індуси - сипаї. Вони в високих тюрбанах і чудернацьких костюмах. Вони стоять тут останній день. Завтра англійську місію, як і всі інші посольства, охоронятимуть сині перські амніе⁴⁾.

20-е ардибегешта.

МАНУЧЕРІ, 11

Орлов і Черемушкін — „перси“ з трьохрічним стажем. Перший працює в Персхлопкові, а другий в нашій установі для торгівлі зі Сходом

¹⁾ Головна вулиця Тегерану; у перекладі „Сад Тюльпанів“.

²⁾ Міністри.

³⁾ Генерали.

⁴⁾ Жандармерія.

„Шарк“. Орлов до того ж — напередодні від'їзду до СРСР. Обидва вони — наші сусіли й обидва вносять бурхливий дисонанс у наше пристановище.

Родина Нечипора Михайленка — також справжній для нас „закордон“, пересажена в перський ґрунт сім'я „самого“, побут і звички родини майстра, нічим не змінені. Явдоха Степанівна — „сама“ — сьогодні ймениниця. До сина

Шури прийшли товариші з французької школи, до дочки Валі зібралися „баришні на виданні“ її тегеранські подруги. Батько посилає Шуру до французької школи, щоб не віддати його в в радянську, а Шура встигає, навчаючись у французькій школі, бігати до того ж що-дня з власного бажання до руської, що її відкрило в Тегерані руське повпредство.

У кімнаті Черемушкіна й Орлова сьогодні Шура розповідав, як він після повноліття прийде до радянського консульства просити візу або втече сам ще раніше.

Тепер він парадно одягнений з нагоди йменин і готовий розпочати для гостей що-вечірній свій концерт на гармоні.

До батька його походилися шофери, і я бачу серед них високу й кремезну постать людини, що її тепер звуть ім'ям Миші Іспаганського і що водить тяжкий і багатосильний вантажний „Бенц“. Раніше ж він мав ще й прізвище: Михайло Погосов і мав чин: штабс-капітан. Ми зустрілися в чай-хане „Абе-Йек“ на дорозі з Тегерану в Казвін, що переназваний тепер на честь наслідника: Шахпур. Абе-Йек значить: „Вода одна“ й проїжджі шофери п'ють там жовту й каламутну перську горілку-мастику. Перед Мишею Іспаганським, що сидів там і слухав з грамофону брутальний англійський чарльстон „I am a bolshevik!“, змінювалися графінчики мастики, ведичезний „Бенц“ стиг на дорозі перед „Абе-Йек“, поруч жовтого автобуса, що йде на Багдад, і поруч потасканої й сумнівної компанії стареньких і розбещених фордиків, а шофер Миша, Миша Іспаганський хлипав і плакав у п'яній гістерії, клинучи штабс-капітанські погони з їхніми просвітами й зірками, клинучи баратівські й бічераківські загони, заливаючи слізьми й матюгами свою нову, свою гарячу й неприйнятну батьківщину, всією своєю істотою тягнувшись до свого надволзького рідного міста.

На йменинах Михайло Погосов, що знову втратив своє старе ім'я, сидить рівний і тяжкуватий. Шофери розмовляють про вантажі шляхи своїх подорожей, і вже стигне по чарках жовта мастика, що єдина може нагадати Миші Іспаганському старе його ім'я і стару батьківщину.

Червень.

У Тегерані — спека, що сягає шостидесяти п'яти ступенів. Виснажені сонячники не розуміють у чім річ, з хоусу випаровується вода, а на каміні двору шофери вантажних „Бенців“ заводять тріхи затяжкий фокстрот, чарльстон та уан-степ з компанією Валіних подруг.

Можна йти на вулицю. Біля дверей нас наздоганяє Орлов, а за кілька кроків ми бачимо забутого сьогодні Неймат-Уллу, що тихо сидить на камінні, коло самих дверей на вулицю. Ми тихо виводимо його за собою, забутого біля суки „Ледьки“ й біля двох клумб з незрозумілими сонячниками, сумного й перекрученого недовгим своїм життям „алахового посланця“.

Він уміє вигадувати й розповідати, бо з'чотирнадцяти своїх років він десять років увесь час, кожного вечора слухав багато різних історій і багато цікавих пригод. Батьки його померли дванадцять років тому, під час великого голоду, що спіткав тегеранську бідноту. Неймат-Улла вислизнув якимсь чином із цупких лабет голоду і потрапив до якоїсь родини, де було багато ротів і надто мало їжі. Отже, що-вечора вся родина розташовувалася в одній із кімнат „андеруну“, де посеред кімнати є маленька яма, що в ній згасає палахкотіння вугликів. У теплу золу ставлять ноги всі, що сидять навкруги, а хтось один розповідає історію. Історія завжди цікава, здебільшого вона страшна й довга і всі слухають.

Тепер, живучи в Нечипора Михайленка, сплючи на камінні двору, чуючи хазяйські лайки і нудне скавучання ображеної різними дурницями „Ледьки“, Неймат-Улла багато вигадує і багато знає.

За шимранською брамою він спиняється, показує напівзруйновані мури столиці, показує напівзасипані рови і каже:

— За одну добу ці рови можна сповнити водою.

І Неймат-Улла певний, що столиця неприступна й що рови ці та мури, скопійовані шістдесят років тому з паризьких фортифікацій, — найнадійніший і найнепорушніший захист.

СЕНТИМЕНТАЛЬНА ПОДОРІЖ

Вона тривала вісім годин — ця подоріж. Вона тривала у свисті стали дамаської шаблі і в акомпаніменті глухих ударів полив'яників і кустарів,

що виробляють дерев'яні скрині, і шлях П зникає за зворотами плутаних коридорів тегеранського базару. Коридори ці криті, і крізь круглі віконця у стелі просякають світляні стовпи аж до землі, глинястої й прибитої сторіччями. Світляна колонада тягнеться коридорами, стовпи вільно пропускають крізь себе постаті людей, віслоків і верблюдів; земля долівки вкрита змами, де застигає бруд і осляча сеча, а з рядів крамниць в'ються невимовні сполучення сотень різно манітних і несполучних запахів.

Крамниці не мають ані дверей, ані прилавків. Крамниці мають долівки, трохи піднесені від базарної глини, розвішаний серед килимів химерний крам і господаря, що палить саміноді кальян. іноді тер'як¹⁾; частує люлькою своїх покупців і прохожих.

Галантерейні ряди базару заповнені покидьками французьких виробництв, і крам цілком відокремлений од крамаря свого і від юрби покупців.

Всі дрібниці одягу й усі відміни кольорів сповнені певного значіння й певних кастових ознак. Он іде людина в синій кабі²⁾ і синій чалмі, обкрученій на голові — це зороастрієць, огнепоклонник, гяур.

— Педар сухтал!

— Твій батько згорів!

Це найстрашніша для перса-шиїта лайка, — вона бо може поставити його поруч невірному гяура, поруч „бедаїна“, що палять своїх мерців.

Гяура в синьому обганяє сухорлява людина з книжками під пахвою, в круглих у чорній оправі окулярах, з чорною чалмою на голові. Це сейед — магометів нащадок, що йде з мадресе з духівницької школи. Його товариш у білій чалмі — муштегед, мусульманський юриста, знавець всіх казуїстичних вирічень корану й шаріату.

У араба звисають клітчасті кінці головної пов'язки, і вітер надимає колись білий, а тепер неймовірно брудний бурнус.

Віслоки кричать сумно й голосно, і з-за якогось-то коридору, крізь косу колонаду прозорих стовпів, линуть пахощі неймовірних страв: риж-

них люлю-кебабів, печива й варива з баранячих кісток, рижу й численних приправ химерних і гострих.

Сентиментальна подоріж подибує отвір крамниці збройного майстра, свист леца дамаської шаблі, що в'ється в повітрі, згинаючись, як завгодно, і плин подорожи спиняється на кілька хвилин, щоб можна було спостерігти і шаблю, і старого, славнозвісного „оселедця“ царських

городових, що забрів сюди невідомими шляхами, щоб снити в кутку серед шляхетних лез і визерунків.

Сентиментальну подоріж спинають кольори килимів і веселка матерій.

Сентиментальну подоріж збивають і заплутують гамір і невпинний потік юрби. І, нарешті, губляться шляхи і плутаються напівтемні переходи коридорів і лишається хіба що, не думаючи ні про що, блукати з коридора в коридор, шукаючи виходу, і виходу цього відшукати не можна, бо є лише верстви коридорів, несподівана відкрита вуличка, де на кілька кроків є дерева й стіни будинків з молоточками на прихованих дверях, є караван-сараї, де сномарять верблюди й відпочиває вантаж і знову коридори. Сутеніє. Зникає золота домішка в світляній колонаді, запалюються вогники газових лампочок по крамницях, базар живе цілу добу, перси палять тер'як. Пахощі макових зерен в'ються переходами.

Як вийти звідси?

Вісім годин блукання темними переходами і допомога ввічливого провідника виводять на вечірню затихлу Насиріє. Горять лихтарі, проїзять високі фаєтони, з двома кіньми, перед

вуличними крамницями винесено ліжка і господарі сплять тут, а під деревами, просто впоперек тротуару безпокійним сном засипає жебрак.

Перські вечори безпокійні й задумні. Є в них щось подібне до липневого вечора на Херсонщині, коли на темно-синьому небі відбувається божевілля зірниць, палахкотіння тихих, беззвучних блискавок. Херсонщина тут повстає якоюсь химерною і не живою уявою.

Сонячники на Манучері вітають, приймаючи подорожного в свій хатній притулок.

¹⁾ Опіум.

²⁾ Довгий піджак.